

MAGYARORSZÁG RÉGÉSZETI TOPOGRÁFIÁJA MÚLT, JELEN, JÖVŐ

ARCHAEOLOGICAL TOPOGRAPHY OF HUNGARY –
PAST, PRESENT AND FUTURE

MAGYARORSZÁG RÉGÉSZETI TOPOGRÁFIÁJA

MÚLT, JELEN, JÖVŐ

ARCHAEOLOGICAL TOPOGRAPHY OF HUNGARY

PAST, PRESENT AND FUTURE

**MAGYARORSZÁG
RÉGÉSZETI TOPOGRÁFIÁJA
MÚLT, JELEN, JÖVŐ**

**ARCHAEOLOGICAL TOPOGRAPHY OF HUNGARY
PAST, PRESENT AND FUTURE**

SZERKESZTETTE/EDITORS

BENKŐ ELEK – BONDÁR MÁRIA – KOLLÁTH ÁGNES

Budapest 2017

A kötet megjelenését támogatta:

Miniszterelnökség

Magyar Tudományos Akadémia

Borítókép:

Sárbogárd-Bolondvár őskori földvára (Fejér megye).

PTE BTK TTI Pécsi Légitrégészeti Téka 39140, 2011. május 26, fényképezte: Szabó Máté

A hátsó borítón:

Kospupa-Alsóhetény-puszta, késő római település: térképezett légi felvétel; szűrt légi felvétel; mikrodomborzati különbségek a régészeti jelenségek környékén; digitalizált régészeti jelenségek.

Készítette: Szabó Máté

Képfeldolgozás, képszerkesztés: Réti Zsolt, Szinyei Viktor

Angol fordítás, nyelvi ellenőrzés: Seleanu Magdolna, Zatykó Csilla és a szerzők

Borítótervezés: Kaszta Móni

© A Szerzők, szerkesztők, fordítók, illusztrátorok

MTA BTK Régészeti Intézet, Archaeolingua Alapítvány

Minden jog fenntartva. A tanulmányokban felhasznált illusztrációkért a szerzők felelnek.

ISBN 978-963-9911-98-7

ARCHAEOLINGUA

Nyomdai előkészítés: Archaeolingua Alapítvány

Felelős vezető: Jerem Erzsébet

Tördelés: Kiss Csillag Zsuzsanna

Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.

TARTALOM / CONTENTS

BENKŐ ELEK	9
Magyarország Régészeti Topográfiája. Múlt, jelen, jövő <i>Archaeological Topography of Hungary. Past, present and future</i>	
BÁLINT MARIANNA	27
Az Árpád-kori településhálózat rekonstrukciója a Duna–Tisza köze déli részén <i>Reconstruction of Árpadian Age settlement patterns in the Danube–Tisza interfluve</i>	
BEDE ÁDÁM	45
Halomkataszterezési munkálatok a Tiszántúl középső részén <i>Cadastral field surveys on mounds in the central part of the Tiszántúl region, Hungary</i>	
BERTA ADRIÁN	67
A Ludasi-tó természeti rezervátum régészeti topográfiai munkálatainak előzetes eredményei <i>Preliminary results of an archaeological survey of the Lake Ludas micro-region</i>	
BERTÓK GÁBOR – GÁTI CSILLA	91
Egy légitérészeti topográfia kezdetei – légitérészeti kutatások Baranya megyében (2005–2015) <i>The first ten years of the aerial archaeological survey of Baranya County, Hungary (2005–2015)</i>	
BONDÁR MÁRIA	103
A topográfia előzményei és kezdetei. A topográfia a Régészeti Intézetben <i>The dawn of topographic studies in Hungary. Topography in the Archaeological Institute</i>	
BORHY LÁSZLÓ – CZAJLIK ZOLTÁN – RUPNIK LÁSZLÓ – NAGY BALÁZS – PUSZTA SÁNDOR – BÖDŐCS ANDRÁS – BARTUS DÁVID	125
Nondestruktív lelőhelykutató módszerek integrált alkalmazása Brigetioban és környékén 2014–2015-ben <i>Integrative use of non-destructive research methods in Brigetio and its surroundings in 2014–2015</i>	
DANI JÁNOS – MÁRKUS GÁBOR – KULCSÁR GABRIELLA – VOLKER HEYD – PIOTR WŁODARCZAK – ANDREJ ZITNAN – JAROSLAV PEŠKA	137
A „Yamnaya Impact Project” régészeti topográfiai tanulságai <i>Archaeological topographic results of the “Yamnaya Impact Project”</i>	
FELD ISTVÁN – TEREI GYÖRGY	151
Vártopográfiai, regionális várkutatás Magyarországon <i>Castle topographies and regional castle research in Hungary</i>	

GÖMÖRI JÁNOS	163
Az MRT és a MILK. Régészeti topográfiai munkálatok és Magyarország iparrégészeti lelőhelykatasztere: a korábbi együttműködés és a jövőbeli összehangolás lehetőségei	
<i>The archaeological topography of Hungary (MRT) and the gazetteer of industrial archaeological sites of Hungary (MILK): previous co-operation and possibilities of future co-ordination</i>	
HOLL BALÁZS	175
Határtalan lelőhelyek – régészeti lelőhelyek határai	
<i>Boundless sites – The boundaries of archaeological sites</i>	
ILON GÁBOR	185
A néhai Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat fémkeresős protokolljának eredményei egy ménfőcsanaki lelőhelyrészleten. Előzetes anyagközlés	
<i>Results of the metal detector survey protocol of the former Field Service for Cultural Heritage at Ménfőcsanak. Preliminary report</i>	
ISTVÁNOVITS ESZTER – SZŐCS PÉTER	207
Határon átnyúló topográfiai kutatások a Felső-Tisza-vidéken	
<i>Cross-border topographic research in the Upper Tisza region</i>	
K. NÉMETH ANDRÁS	213
A Tolna megyei régészeti topográfiai kutatások vázlatos története	
<i>A brief history of archaeological field surveys in Tolna County</i>	
KNIPL ISTVÁN	227
A tájhasználat változásai térben és időben. Hajós és Császártöltés terepbejárásának eredményei	
<i>Spatial and temporal changes of land-use: results of field surveys undertaken at Hajós and Császártöltés</i>	
KOVÁCS GYÖNGYI – CSÁNYI MARIETTA – TÁRNOKI JUDIT	239
Topográfiai kutatások a Tiszazugban (Jász-Nagykun-Szolnok megye)	
<i>Topographic research in the Tiszazug area (Jász-Nagykun-Szolnok County)</i>	
KVASSAY JUDIT	255
A „félcédulától” a lelőhelyleírásig. Az MRT kötetek előkészítő adatgyűjtési munkafolyamatai	
<i>From a “slip of paper” to the description of a site. The preparatory data collection process of the Archaeological Topography of Hungary volumes</i>	
LASSÁNYI GÁBOR – ZSIDI PAULA	273
Új módszerek egy régi lelőhely kutatásában. Fémkeresővel az aquincumi polgárváros nyugati felének topográfiai kutatásában	
<i>New methods in the research of an old site. Using metal detection during the survey of the western part of the civil town of Aquincum</i>	

MASEK ZSÓFIA	289
Településkutatás a kora népvándorlás kori Alföldön. Az MRT tanulságairól <i>Settlement studies of the early Migration period on the Hungarian Plain. Some implications of the Archaeological Topography of Hungary project</i>	
MÁTÉ GÁBOR	301
17–18. századi tanúvallomások településtörténeti tanulságai a középkori Tolna nyugati és déli felén <i>Changes in settlement patterns as reflected in lawsuit testimonies from the end of the Ottoman period until the beginning of the 18th century in Tolna County</i>	
MESTERHÁZY GÁBOR – STIBRÁNYI MÁTÉ – PADÁNYI-GULYÁS GERGELY	311
Megmondjuk előre? Örökségvédelmi célú prediktív modellezés <i>Is it a crystal ball? Archaeological predictive modelling in cultural resource management</i>	
PETŐ ZSUZSA	331
Régészeti topográfia és a történeti tájhasználat emlékei a Szendrői-medencében <i>Archaeological topography and the relics of historical land-use in the Szendrő Valley</i>	
REMÉNYI LÁSZLÓ	349
Örökségvédelmi szempontok a régészeti topográfiai kutatásban <i>Archaeological topography from the perspective of heritage protection</i>	
SALÁTA DÉNES – KRAUSZ EDINA – PETŐ ÁKOS	359
Régészeti lelőhelyek előzetes állapotfelmérése történeti források alapján <i>Preliminary assessment of the condition of archaeological sites on the basis of historical sources</i>	
STIBRÁNYI MÁTÉ	369
A határon álló templomok. A középkori templomos helyek és a településhálózat vizsgálata Fejér megyében <i>Churches on the boundary. Investigation of medieval church sites and the settlement pattern in Fejér County, Hungary</i>	
STIBRÁNYI MÁTÉ	387
Gondolatok a 21. századi régészeti lelőhely-azonosításról és a régészeti topográfiáról <i>Thoughts about archaeological site identification and archaeological topography in the 21st century</i>	
SZABÓ MÁTÉ	399
A légrégészet helye a megújuló MRT-ben. A National Mapping Programme tanulságai Magyarországon <i>“(Hungarian) National Mapping Programme”. The role of aerial archaeology in the new Archaeological Topography of Hungary</i>	

SZATMÁRI IMRE	425
Gyula és Sarkad környékének régészeti topográfiája. Magyarország Régészeti Topográfiája, Békés megye IV/4. kötet – helyzetkép 2015	
<i>The archaeological topography of the territory of Gyula and Sarkad. Archaeological Topography of Hungary, Békés County, Volume IV/4: The situation in 2015</i>	
SZENDE LÁSZLÓ	445
Topográfiai jellegű kéziratok a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adattárában	
<i>Manuscripts of topographic nature in the Archaeological Archives of the Hungarian National Museum</i>	
SZILÁGYI MAGDOLNA	463
A középkori utak topográfiai vizsgálata Magyarországon.	
Régi módszerek, új lehetőségek	
<i>The topographic investigation of medieval roads in Hungary. Old methods, new perspectives</i>	
SZILAS GÁBOR – TÓTH FARKAS MÁRTON	487
Újraolvasott fejezet Budapest múltjából. Csepel-Szabadkikötő őskori leleteinek újrafeldolgozása és a városi régészeti topográfia lehetőségei	
<i>A re-visited chapter of Budapest's past. The re-assessment of the prehistoric finds from Csepel-Szabadkikötő and the perspectives in urban archaeological topography</i>	
TANKÓ KÁROLY	513
Az örökségvédelmi hatástanulmány készítésének régészeti topográfiai vonatkozásai	
<i>Cultural heritage impact assessment and its relevance for archaeological topography</i>	
TOLNAI KATALIN	529
Adat vagy információ?	
Lelőhelyek vizsgálata publikált topográfiai gyűjtések alapján	
<i>Data or information? Analysis of sites based on published topographic material</i>	
VISY ZSOLT	539
A római <i>limes</i> magyarországi topográfiája a CLIR program és a világörökségi nevezés tükrében	
<i>The topography of the Roman limes in Hungary as represented in the CLIR programme and in the World Heritage nomination</i>	
VIZI MÁRTA	549
Terepbejárások a Tolna megyei Ete mezőváros területén	
<i>Field survey in the area of the market town of Ete in Tolna County</i>	
ZATYKÓ CSILLA	563
Középkori településszerkezet és tájhasználat a Berzence környéki terepbejárások tükrében	
<i>Medieval settlement patterns and land-use: results of the field survey conducted in Berzence and its surroundings</i>	

A TOPOGRÁFIA ELŐZMÉNYEI ÉS KEZDETEI A TOPOGRÁFIA A RÉGÉSZETI INTÉZETBEN

Bondár Mária*

* MTA BTK Régészeti Intézet, bondar.maria@btk.mta.hu

A Magyarország Régészeti Topográfiaja – az MTA Régészeti Intézetéhez kötődő, országos tudományos program – több mint félévszázados múlttal rendelkezik. Köteteit gyakran forgatják és idézik, sokat emlegetett célkitűzései ma is időszerűek. Alapvetően szükséges munkaként tartják számon a lelőhelyeket feltérképező kutatást az örökségvédelem területén dolgozó szakemberek is. A megjelent kötetek a szakma elismerését váltották ki, két terület feldolgozása Akadémiai nívódíjban is részesült.¹ Az ország egészének módszeres régészeti feldolgozásából eddig 11 könyvet vehetünk kézbe négy mege területéről (1. ábra).

Reálisan nézve, a topográfia, mint nagyszabású kutatási program elvben általános támogatásnak és elfogadottságnak örvendett, a hozzá kapcsolódó konkrét munka megítélése azonban már nem volt ilyen egyértelmű. A topográfiai munkák ugyanis – különösen a korai időkben – kevéssé szolgálták az egyéni előremenetelt, ide értve a tudományos fokozat megszerzését is. A topográfiai munkák tavasszal és ősszel több hétig tartó terepmunkát, múzeumi anyaggyűjtést, a raktárakban lévő leletek rendbetételét, a leletanyag leltározásával járó feladatokat is szükségszerűen magukban foglalják. Mindezek véghezvitele nem az egyéni publikációs listát gyarapította, értekezést, monográfiát nem lehetett írni belőle – bár mai szemmel az értékelő kötetek elmaradása mindenkinek csak veszteséget okozott. A több évig tartó, sok lemondással járó, szakmai alázatot követelő munkát sokan ellenérzéssel végezték, valójában nyűgnek tekintették és mielőbb más feladattal szerettek volna foglalkozni. Mások lelkesen járták a határt, rögzítették a lelőhelyeket, esténként megírták a terepbejárás naplót, jóízű szakmai vitákat folytattak a munkában résztvevő kollégáikkal. Sajnos, ezek a rendkívül lényeges részeredmények még mikroregionális szintű elemzésekben is csak ritkán ölthettek testet, külföldi konferenciákra pedig végképp nem lehetett menni velük, hiszen csak a rendszerváltás után, a technika és a szemlélet általános fejlődése nyomán válhatott (volna) a légifotózás, a roncsolásmentes felderítés, a környezetrégészet és térinformatika, és mindezzel együtt egy korszerűbb topográfia a régészet egészének húzóágazatává.

Komoly problémák voltak a topográfia finanszírozásával is. A jól támogatott, irigyelt időszakok alulfinanszírozott évekkel váltakoztak, és sajnos ez utóbbiak voltak többségben. Kezdetben a Kutatócsoport, majd Intézet költségvetésében a topográfiára elkülönített költségkeret állt rendelkezésre, ezt azonban még a hatvanas években megszüntették. Ettől kezdve – a munkatársak bérét leszámítva – külső forrásból kellett dolgozni. Voltak sikeres és sikertelen pályázatok. A nyolcvanas években, Bökönyi Sándor (1927–1995) igazgatósága alatt (1981–1993), többször is felmerült annak igénye, hogy a költségvetésbe allokálni kellene a munkákhoz szükséges anyagi fedezetet, ez azonban soha nem valósult meg.

A hagyományos módszerekkel végzett és járásnyi területekre kiterjedő régészeti topográfia számára nem volt kedvező sem a kilencvenes években meginduló nagyberuházások mértéke és a konkrét területekre koncentrááló beruházók érdeke, sem az örökségvédelem működését

¹ MRT 5. és MRT 9. kötet. A cikkben hivatkozott MRT kötetek bibliográfiai adatai nem szerepelnek az irodalomjegyzékben, ezeket a 3. táblázat tartalmazza.

1. ábra. A Magyarország régészeti topográfiaja-sorozat 11 megjelent kötete. Fotó: Hámori Péter.
 Fig. 1. The eleven published volumes of the MRT project. Photo: Péter Hámori.

meghatározó jogi keretek és intézmények folyamatos változása, átalakítása. A földterületeket érintő privatizáció individuális érdekei sem segítették a programot. Sokan már ekkor úgy vélték, hogy ez a sok kedvezőtlen körülmény előbb, vagy utóbb a topográfia halálát jelenti.

A topográfia azonban mégsem halt meg. Sőt, mélyen hatott a szakmára. Az elmúlt évtizedekben azt tapasztalhattuk, hogy a „hivatalos” topográfia mellett számos leágazás jött létre. Olyan projektekkel találkozhattunk, amelyek csak egy-egy speciális terület vagy egy-egy korszak „topográfiaját” készítették el. Ebbe a „tarka virágcsokorba” tartoznak a korpuszok és leletkataszterek, városi-, vár- és egyházi topográfiaik, mikroregionális kutatások, különböző korú halmok feltérképezése, régészeti korok településhálózatainak felvázolása, az iparrégészeti emlékek országos adatbázisa, úthálózatok rekonstrukciója, a tájhasználat elemeinek felderítése, a településfejlesztéseket megelőző hatástanulmányok, mind-mind topográfiai módszerekkel készülnek.

Örömmel tapasztalhattuk azt is, hogy nagyon sokan fontosnak tartják ezt a régészeti térképezést, adatgyűjtést, amelyet sok fiatal régész is magáénak érez. Az újabb generációk terepen dolgozó munkatársai már korunk technikai felszereltségének, kutatási módszereinek napi rutinjával végzik ezt a munkát. A számítógépes korszakban azonban az archiválás egységes rendszere nem jött létre. Nem valósult meg a felgyűlt adatok kezelése, adatbázissá formálása, országos gyűjteménnyé történő kanalizálása és a nyilvántartásokhoz való hozzáférések, jogosultságok kidolgozása. A különböző intézményekben létező hivatalos adatbázisok csak torzók, nem szerveződtek egyetlen nagy adatkincstárba.

A 2015-ben rendezett konferencia (2. ábra) a mai topográfia széles palettáját mutatta be. Sőt amellet is bizonyosságot tett, hogy a szakma igényli a modern topográfiait. A régészeti, örökségvédelmi területen túl a beruházók, a településfejlesztések döntéshozói is szeretnék olyan orszá-

gos digitális adatbázist, amelyből naprakész, megbízható információkat kaphatnának. Gazdasági szempontból fontosnak tartanák azt is, hogy legyenek olyan módszertani „egységcsomagok”, amelyekből biztonsággal kiválaszthatná a területen dolgozó régész, hogy egy-egy beruházás vagy nagyobb tudományos program előtt milyen kutatási metódusok együttes alkalmazása lehet optimális a beruházó és a régészet számára. Sajnos, a jelenlegi törvényi szabályozás erre kevés lehetőséget biztosít, a feltárással rendelkezésre álló 30 nap miatt ez egyelőre vágyálom

Ha visszatekintünk az előzményekre, nemcsak az elmúlt évtizedekben megjelent kötetekre, és az azokban régészetileg teljesen feldolgozott területekre kell gondolnunk, hanem olyan további terület egységekre is, amelyeket már érintettek különféle előmunkálatok, azonban kutatásuk befejezetlen maradt, és így nem is jutott el a nyomtatásig. Máshol csak tervekről beszélhetünk. Minderről a megjelent kötetek recenzióiban olvashatunk, vagy olyan munkákban, mint a Torma Istvánt és topográfiával összefonódó életművét köszöntő születésnap kötet,² de a Horváth István tiszteletére megjelentetett ünnepi kiadványban is találunk topográfiai tanulmányokat.³

Sokan, sokféleképpen foglalkoztak már a topográfiával, és ezzel összefüggésben az intézet történetének egyes momentumaival.⁴

A topográfia kezdeteiről azonban alig találunk információkat, csak néhányan érintették röviden ezt a ködbe veszett időszakot.⁵ Az egész országot közigazgatási egységek szerint feldolgozó leltérgyűjtés és -terképezés ötletének megszületése, az intézményi háttér létrehozása, a szakmai alapelvek rögzítése, a módszertani alapvetések meghatározása olyan premisszák a topográfia történetében, amelyekről a sorozat köteteiben is csak helyel-közzel találunk adatokat.

Tanulmányomban a kezdeteket is igyekszem bemutatni. Idő hiányában főleg a hozzáférhető anyagokban tájékozódtam, remélhetőleg további tudománytörténeti kutatásokat is ösztönözhetek ezzel. Így azt is kerestem, hogy mikor merült fel először a régészeti topográfia gondolata? Mennyi idő telt el az ötlettől a megvalósulásig? Hogyan kapcsolódik ez a nagy feladat a Régészeti Intézethez? Kik határozták meg a módszertant? Milyen hatása volt a topográfiának a szakmára?

2. ábra. A 2015-ben tartott, *Magyarország régészeti topográfiája. Múlt – jelen – jövő* c. konferencia absztrakt-kötetének címlapja.

Grafika: Ósi Sándor.

Fig. 2. Title page of the Abstract Book of the *Archaeological Topography of Hungary – Past, present and future* conference held in 2015.

Graphic design: Sándor Ósi.

² BONDÁR 2011; MAKKAY 2011.

³ TORMA 2010 [2012]; BONDÁR 2010 [2012].

⁴ *Zehn Jahre*; JANKOVICH 1993; TÖRÖK 2000; TÖRÖK 2010; MIKLÓS 2010; MAKKAY 2011.

⁵ PATEK 1962; CASTIGLIONE 1963, 456; CASTIGLIONE 1966, 90; MAKKAY 1989, 49; JANKOVICH 1993, 38; MAKKAY 2011.

Munkámhoz elsősorban a nyomtatott dokumentumokat és Torma István iratanyagát használtam,⁶ illetve bizonyos *oral history* információkat is igénybe vettem.⁷ Több alkalommal is beszélgettem Torma Istvánnal a kezdeti időszakról. Visszaemlékezéseit, történeteit hallgatva sok összefüggésre fény derült a múltból.⁸ Torma István (1940–) egyetemistaként kezdett a topográfiai csoportnál dolgozni. 1963-tól az *Archaeologiai Értesítő* Patek Erzsébet által kijelölt köteteit cédulázta, majd 1964-től az intézet alkalmazásába került. A gyakornokból, később tudományos segédmunkatársból, majd tudományos munkatársból 1975-ben, 35 évesen a Topográfiai csoport vezetője lett. Patek Erzsébettől vette át a stafétabotot. Bökönyi Sándor igazgatósága idején *team*-vezetőként, majd Bálint Csanád igazgatósága alatt 1994-től 2003-ig, nyugdíjazásáig osztályvezetőként látta el a Topográfiai Osztály és Adattár irányítását. Konzultáltam Pritz Pállal is, aki 37 éven át dolgozott az MTA központi apparátusában, s amikor tehetett, segítette, ösztönözte a topográfia munkálatait.⁹

A TOPOGRÁFIA ELŐZMÉNYEI ÉS KEZDETEI

Szakmai körökben gyakran találkozunk a téves nézettel, hogy a Régészeti Intézetet a topográfia miatt, annak megvalósítására alapították. Még a közelmúltban is hallhattuk, hogy az egész vállalkozás – az akadémiai kutatóintézet-hálózat egészével együtt – elhibázott ötlet, *sztálinista koncepció* volt. A rendszerváltás előtt a nacionalista jelzőt is megkapta a topográfia.

Mindezzel szemben pontosan tudjuk, hogy a régészeti topográfia gondolata és igénye már sokkal korábban felmerült.

A ma topográfiának nevezett régészeti munkák előzményei a 19. század második felére nyúlnak vissza. 1861-ben indultak meg a Magyar Régészeti Repertórium munkálatai.¹⁰ Az egész országot felölelő adatgyűjtés elindítása Rómer Flóris tevékenységéhez kötődik. Rómer Flóris (1815–1889) a leletek bemutatásánál jóval nagyobbra nőtt tervét, az *ősrégi leletabroszt*¹¹ álmodta meg. 1866-ban a *Műrégészeti Kalauzban* így írt erről:

„... Midőn egyrészt mindazon lelhelyeket közlöm, és mintegy irodalmukat adom, melyeket hosszas és fáradalmas kutatások után sikerült kipuhatolnom, másrészt ki kell jelentenem, hogy némelyeknek ebbe vagy abba a korszakba való bele illesztése a kútfőkben talált, gyakran igen hiányos adatok után s nem pedig saját látás és ítéletem után történt. – Ezen felsorolásnak célja: egy ősrégi leletabrosznak előmunkálatául szolgálni; miért is szükséges, hogy e tudományt kedvelő hazánkfiak, ha vagy az itt nem érintett munkákból, vagy saját tapasztalásuk és tudomásuk után, más lelhelyeket is ismernének: azokat szíveskedjenek hozzám, mint a

⁶ A dokumentumok az *MTA II. Osztályának Közleményeiben* jelentek meg 1 (1951)–30 (2000). A *Magyar Tudomány* is közölt hivatalos iratokat, tanulmányokat a témakörből. Munkámhoz még Torma István említett iratanyagát tudtam használni, amely 1964-től tartalmazza a topográfiával kapcsolatos levelezést, benne azokkal a hivatalos iktatószámmal rendelkező dokumentumokkal, amelyeket ő írt vagy másolatban kapott. Munkámhoz a Régészeti Intézet irattárában megtalálható további dokumentumokat (Topográfiai és Adattár Osztály iratai, dunakanyari ásatások iratanyaga stb.) tanulmányoztam át, további források felkutatására, idő hiányában, nem vállalkoztam.

⁷ Torma István ifjú régészként kandidátusi disszertációja témájának szerette volna választani a topográfia előzményeinek és módszertanának a kutatását, ezt azonban az Intézet akkori vezetése nem támogatta, a topográfiai feladatok miatt később sem valósíthatta meg tervét.

⁸ Köszönöm Torma István segítségét, és azt is, hogy jelen tanulmányomat is elolvasva további kiegészítéseket tett még.

⁹ Köszönöm Pritz Pál segítségét, kiegészítéseit.

¹⁰ JANKOVICH 1993, 38.

¹¹ MAKKAY 1989, 49 (forrásmegjelölés nélkül).

m. tud. Akadémia Archaeol. bizottmánya előadójához beküldeni, miszerint ezen pótadatokkal bővítve, az itt közlőitekből minél tökéletesb átnézet készülhessen.”¹²

Az Akadémia Régészeti Bizottsága kezdeményezésére tehát felhívás született országos adatszolgáltatásra. Rómer feljegyzéséből az is kiderül, hogy a mai terminológia szerinti adatbázishoz saját kutatásai, lelőhely-felderítései és -azonosításai jelentik az alapot. Rómer jegyzőkönyveinek tanúsága szerint ő maga is számos lelőhelyet felkeresett és leletbejelentéseket ellenőrzött. 1866-ban tehát már jó ideje folytak a topográfia ősenek tekinthető munkák.

Az 1876-ban Budapesten rendezett nemzetközi VIII. Ősrégészeti Kongresszus előkészítéskor ismét napirendre került a lelőhelyek és leletek összegyűjtésének igénye. Az információk felkutatása, kérdőívek kiküldése, feldolgozása, azaz egy országos vállalkozás körvonalai kezdtek formálódni. A teljességre törekvő lelőhelykatasztert és az ország csaknem teljes területéről készült régészeti vagy topográfiai térképeket a *Compte-rendu*-ben mutatták be.¹³ Ez az összegzés „őstopográfianak” is tekinthető.

A kongresszus után nagy lendületet kapott a régészet, sorra alakultak a különböző megyékben a régészeti egyletek, és múzeumok jöttek létre. Az *Archaeologiai Közlemények* (1859–1899) és az *Archaeologiai Értesítő* (1868–) hasábjain is rendre jelentek meg a különböző lelőhelyekről szóló híradások, leletközlések, és több, a topográfia előzményeként is értékelhető, nagyobb területek feldolgozását tartalmazó kötet. A 19. század végétől a 20. század negyvenes éveig többen készítettek a topográfia előzményének tekinthető munkákat (pl. Wosinsky Mór, Milleker Bódog, Zalotay Elemér, Roska Márton, Bálint Alajos, Zoltay Lajos és még sorolhatnánk). A millennium évében jelentek meg Borovszky Samu szerkesztésében a megyei monográfiák első kötetei,¹⁴ amelyekben már komoly régészeti fejezetek voltak az egyes településekre vonatkozó konkrét adatokkal. Az első világháború elvesztése, a trianoni diktátum utáni földrajzi, politikai átrendeződés és gazdasági visszaesés megtörte a régészeti kutatások századvégi felívelését. Csak a harmincas évek nagyobb ásatásai (Debrecen, Tószeg, Hódmezővásárhely, Budapest, elsősorban őskori telepeken) adtak újabb impulzust a régészet intézményi szerveződésének bővítésére. Ezt elsősorban Banner János (1888–1971) szorgalmazta.¹⁵ Áttekintette a régészeti kutatások helyzetével foglalkozó korábbi kezdeményezéseket (Buday Árpád,¹⁶ Hillebrand Jenő,¹⁷ Márton Lajos¹⁸) és a harmincas évek elején rendelkezésre álló publikációs fórumokat. A kurrens periodikák (*Archaeologiai Értesítő*, a *Múzeumi és Könyvtári Értesítő*, a kolozsvári *Dolgozatok*) mellett elsősorban az *Archaeologia Hungarica* monográfia-sorozat, továbbá néhány nagyváros (Debrecen, Veszprém, Szombathely, Pécs, Szeged, Esztergom és Miskolc) múzeumi kiadványai közöltek hazai régészeti anyagot. Véleménye szerint megérett a helyzet arra, hogy megszervezzék a Magyar Régészeti Kataszteri Intézetet, amelynek „egyetlen feladata volna a régészeti kataszter elkészítése”.¹⁹ Banner János 1931 őszén Hóman Bálint vallás- és közoktatási miniszternek elküldte részletesen kidolgozott tervezetét,²⁰ amelyben a felállítandó intézet személyi létszámára és költségvetésére is tett javaslatot. Eszerint a

¹² RÓMER 1866, 126. csillag alatti megjegyzés.

¹³ RÓMER 1878.

¹⁴ *Magyarország Vármegyéi és Városai* sorozat (1896–1914) között.

¹⁵ BANNER 1932. Ezúton is köszönöm Berta Adriánnak, hogy erre a tanulmányra felhívta a figyelmemet.

¹⁶ BUDAY 1927.

¹⁷ HILLEBRAND 1927.

¹⁸ MÁRTON 1930.

¹⁹ BANNER 1932, 268.

²⁰ BANNER 1943, 214.

községek létszamarányos befizetéséből lehetne létrehozni az intézményt, amelynek büdzsáját 65 000 pengőre becsülte.²¹ Banner János terve ekkor nem valósult meg.²²

1940 őszén Szegeden megkezdte működését a Horthy Miklós Tudományegyetem,²³ melynek tanáraként Banner professzor újra felvetette Szily Kálmán államtitkárnak az országos vállalkozás szükségességét, ezúttal jóval kisebb léptékben megfogalmazva elképzeléseit. 1940. november 4-én személyesen vázolta fel az intézet körvonalait, majd írásban is megküldte a Vallás- és Közoktatási Minisztériumhoz a tervezetet. Javaslatára szerint az Alföldi Régészeti Kataszteri Intézet a nemrég alakult Tudományegyetemen belül, az általa vezetett Régiségtudományi Intézet keretében jött volna létre.²⁴ Érvei között szerepelt, hogy az elmúlt években elsősorban Csongrád és Békés megyében folytak olyan kutatások, amelyek egy-egy terület, korszak vagy lelet típus összegyűjtését és feldolgozását eredményezték, míg mások kataszter jellegűen ötvözték a terület-korszak-leletanyag hármását.

„Évekkel ezelőtt sürgettük a Magyar Régészeti Kataszteri Intézet felállítását²⁵... Ennek lett volna a feladata, hogy az egyes gyűjteményekben lévő leleteket a legaprólékosabb részletekig feldolgozza; a róluk készült fényképekkel, rajzokkal, és a rájuk vonatkozó irodalommal együtt nyilvántartsa; összegyűjtse a magyarországi leletekre vonatkozó teljes irodalmat, az újság cikktől, vagy híradástól, a hazai vagy külföldi tudományos feldolgozásig; elkészítse az egész ország lelőhely térképét, de nem csupán a községek, hanem a 75 000-es térképen megjelölhető legpontosabb adatokkal; közölje, erre a célra meginduló folyóiratában a számbavett régebbi leleteket röviden, a hozzá kötelezően bejelentett újabb anyagot hosszabban, de még mindig csak jelentésszerűen; szóval állítsa össze és tegye hozzáférhetővé, külföldi szakemberek számára is, az egész magyarországi régészeti leletanyagot, mint az íratlan történelem elsőrendű forrásanyagát. Ez az intézet – bár felállításának költségeit egy-egy község évi 5–20 pengős hozzájárulásával – meg sem érezte volna, sohasem létesült. Sokkal egyszerűbb formájában, a Horthy Miklós Tudományegyetemen, Alföldi Régészeti Kataszteri Intézet elnevezéssel, most rakjuk le alapjait a megindítandó munkának. Az intézet első feladatának tekinti még a Ferenc József-Tudományegyetem szegedi tartózkodása idején elvégzett munka eredményeinek felhasználását. Több, már eddig is közölt ilyen irányú közlemény adja meg a biztos alapot. Ezek a dolgozatok több irányúak voltak. Egy részük egyes területek, vagy egyes korok... leletanyagával foglalkozott, más részük az egyes területeken előkerült leletanyagra vonatkozó bibliográfiának összeállításával, a területen folyt kutatás történetét írta meg... egy részük a két szempont összeegyeztetésével egyes területek történetét írta meg a legrégibb időktől ... vagy csupán korok szerint felosztott régészeti katasztert nyújtott.”²⁶

Banner János a szakirodalomban szereplő lelőhelyek teljességre törekvő összegyűjtésében, a leletek leírásában, fotózásában, rajzolásában gondolkodott, új lelőhelyek (terepbejárással történő) felderítése még nem szerepelt ekkor a terveiben. A különböző lelőhelyek térképi rö-

²¹ BANNER 1932, 269.

²² Banner János középiskolai tanári és múzeumőri állásai után a szegedi Ferenc József Tudományegyetem adjunktusa (1923–1929), majd egyetemi tanára (1929–1937) és tanszékvezetője (1937–1946) lett. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem tanára (1946–1952), az ELTE ősrégészeti tanszék professzora (1952–1968), a tanszék vezetője (1946–1968). Az életrajzi adatok forrása minden esetben: www.nevpont.hu

²³ 1940. október 16-án a második bécsi döntés után a Ferenc József Tudományegyetemet visszahelyezték Kolozsvárra, ugyanakkor Szegeden jogilag új intézményt hoztak létre Horthy Miklós Tudományegyetem néven. <https://www.u-szeged.hu/tortenet> (Elérve: 2017. április. 13.)

²⁴ BANNER 1942, 46–47.

²⁵ BANNER 1932.

²⁶ BANNER 1942, 12–16. jegyzetben említett Zalotay Elemér, Schupiter Elemér, Párducz Mihály, Banner János és Bálint Alajos munkái a topográfia valamilyen előzményének tekinthetők.

zítése nem a mai fogalmaink szerinti legpontosabb koordinátákkal, és nem is az akkor rendelkezésre álló legrészletesebb térképek alapján történt volna, mindössze egy-egy ponttal jelölték volna azokat.

Az Alföldi Régészeti Kataszteri Intézet végül megvalósulhatott, évi 1000 pengős költségvetéssel.²⁷ A Kataszteri Intézet szervezését a Vallás- és Közoktatási Minisztérium 37.220/1940. IV. 1. számú rendeletében jóváhagyta.²⁸ Több évtizedre visszanyúló délvidéki kutatások és intézményi háttér birtokában, és a területen dolgozó elhivatott régészeknek köszönhetően a topográfiai munkák első bázisa Csongrád megye lett.

Banner János később, az ELTE Ósrégészeti Tanszék vezetőjeként már az 1950-es évektől terepbejárásokkal is kiegészítette a topográfiai kutatásokat, többen kaptak ekkor terepbejárásos szakdolgozati témát.²⁹ A terepbejárásos szakdolgozatokat László Gyula professzor is támogatta.³⁰ A terepi lelőhelygyűjtésre épülő diplomamunkák hagyományát a Szegedi Tudományegyetem nagy hangsúllyal folytatta Csongrád megye különböző területeinek feldolgozásával.³¹ A Régészeti Intézet adattárában számos, az ország különböző területeiről készült szakdolgozati terepbejárásos dokumentáció található.³²

AZ MTA RÉGÉSZETI INTÉZETE ÉS A TOPOGRÁFIA

Az 1949-ben szovjet mintára átszervezett Magyar Tudományos Akadémiának, mint tudós területnek fokozatosan intézethálózata jött létre. Ennek keretében született meg az igény, hogy a hazai régészetnek itt is legyen főhivatású kutatóhelye. Ahogyan ez más tudományágaknál (például a néprajz vagy a művészettörténet esetében) is történt, az Akadémia Régészeti Intézete is kutatócsoportként kezdte meg működését. Az MTA Régészeti Kutató Csoportja 1958-ban alakult meg, az Akadémia elnöke, Rusznyák István 13/1958. sz. utasítása (1958. szeptember 3.) nyomán.³³

A dokumentum a csoport számára három feladatot jelölt ki: „a) módszertanilag példamutató kutatások végzése a modern technikai eljárások fokozatos bevezetése útján és a feltárt leleteknek a történelmi materializmus módszerével való feldolgozása; b) a magyar régészeti

²⁷ BANNER 1943, 214-217.

²⁸ BANNER 1943, 215.

²⁹ Kalicz Nándor, Melis Katalin, Szőke Mátyás, Torma István.

³⁰ Torma István Kovalovszki Júlia, Valter Ilona és Lovag Zsuzsa terepbejárásos szakdolgozatát emelte ki, amelyeket László Gyula adott témául. Miklós Zsuzsa és Kvassay Judit Pest megyei terepbejárásos diplomamunkái már az MRT-hez kapcsolódtak.

³¹ A teljesség igénye nélkül: Barna Judit, Bálint Mariann, Bende Livia, Benedek András, Dudás Andrea, Galántha Márta, Gáspár Judit, Gergely Anna, Guba Szilvia, Gyucha Attila, Harkai István, Koós Judit, Kurucz Katalin Nagy Viktória, Oszás Anett, Regenye Judit, Sánta Gábor, Simon Katalin, Vályi Katalin.

³² Bakay Kornél (Székesfehérvár környéke), Fehér Gyula (Békés megye), Hegedűs Katalin (Nógrád megye), Horváth István (Komárom m., dorogi járás), Juhász Irén (Békés m., Körösök vidéke), Kocztúr Éva (Somogy megye), Károlyi Mária (Vas m., celldömölki járás), Kozák Éva (Gyöngyöspata környéke), Lovag Zsuzsa (Szentendre-sziget, Dunabogdánytól Szentendréig), Melis Katalin (Rétköz), Müller Róbert (fonyódi járás), Nagy Katalin (Hódmezővásárhely és környéke), Pálóczi Horváth András (Kisújszállás), Torma István (Tolna m., tamási járás), Vadász Éva (Kalocsa, Szakmár, Öregcsertő), Valter Ilona (Bodrogekötöl).

³³ CASTIGLIONE 1966, 87. Az Intézet alapításának még a pontos időpontja sem tisztázott. A Régészeti Kutató Csoport létrehozását elrendelő elnöki utasítás (Alapító Okirat) 1958. szept. 3-án kelt, a közzététel dátuma 1958. szeptember 15. A dokumentumban a Régészeti Kutató Csoport létrejöttének idejét 1958. augusztus 15-ben jelöli meg az elnöki utasítás: „A Magyar Tudományos Akadémia annak érdekében, hogy a magyar régészet további fejlődését biztosítsa, célul tűzte ki egy Régészeti Kutató Intézet létesítését; addig is, amíg az Intézet szervezésére sor kerülhet elsődlegesen – 1958. év augusztus hó 15-től –, Régészeti Kutató Csoportot (a továbbiakban: Csoport) kell létesíteni.” Mindezek ellenére Castiglione László 1958. július 1-jét tartja a megalakulás időpontjának idézett munkájában.

kutatás országos méretekben való koordinálásának és irányításának fokozatos megszervezése; c) a Régészeti Intézet létesítésének előkészítése.”³⁴

A szakmai köztudatban általában az rögzült, hogy a Régészeti Kutató Csoport Alapító Okiratában a topográfia már előírt feladatként szerepelt. Mint látjuk, erről nincs szó, a topográfia fogalma vagy neve nem is fordul elő az elnöki utasításban.

A Kutató Csoport létrehozása nyilvánvalóan hosszabb előkészítés eredményeként született meg. Jankovich D. szerint „a topográfia tervével, mint megvalósítandó távlati céllal első alkalommal 1956 szeptemberében, a Régészeti Bizottság értékelő állásfoglalásában találkozunk.”³⁵ Jankovich Az MTA RI Irattárára hivatkozik, közelebbi azonosító nélkül, az iratot így sajnos nem sikerült fellelnem. A II. Osztály hivatalos folyóiratában, az azóta megszűnt *Osztályközleményekben*, a régészeti topográfiára utaló megfogalmazást e korai időből nem találtam. A későbbi keltezésű nyomtatott dokumentumokat olvasva azonban lassan feltárul az Intézet elődjének megalakítási folyamata.

A II. Osztály *Közleményeiben* olvasható beszámoló szerint 1955. október 3–6. között sikeres nemzetközi régészeti konferenciát rendeztek Budapesten.³⁶ A tanácskozás az első országos ötéves terv zárásaként tudományos számvetés is volt. A sikeres konferencia után a II. Osztály – a fentebb említett akadémiai intézethálózat kiépítési folyamata keretében – szükségesnek tartotta egy „Régészeti Kutatócsoport s később intézet” létrehozását.³⁷ Mivel a régészetet az egyetemek mellett jellemzően múzeumi szervezetben művelték hazánkban is, így az akadémiai kutatóhely terve olykor még ma is érezhető ellenérzést váltott ki.

„Az Osztály több ízben foglalkozott a Régészeti Intézet felállításának tervével; az erre irányuló javaslatot az Elnökség jóváhagyta; remélhető, hogy az Intézet létesítésére irányuló törekvés végre eredményre vezet.”³⁸ A tervezetet az akadémiai döntéshozatali folyamatban – mint illetékes szakmai fórum – a Régészeti Bizottság 1957. augusztus 16-án tartott ülésén tárgyalta.³⁹ Innen ment a támogató javaslat az Osztály elé, majd onnan került az Elnökséghez, s annak az állásfoglalása jelent meg elnöki rendeletként. 1958. szeptember 1-től járult hozzá az Elnökség a Régészeti Kutató Csoport felállításához, amelynek elsődleges feladatául adta az ásatások technikai szintjének emelését, mert e téren jelentős elmaradást állapítottak meg a nemzetközi színvonaltól. Ezen felül „... a Kutatócsoport feladata lesz ... a régészettudomány legfontosabb kérdéseinek megoldásához szükséges ásatások végzése, azok feldolgozása és a történelmi materializmus módszerével átfogó régészeti munkák elkészítése. A Csoportnak saját kutatóin kívül az ország valamennyi számbajöhető, megfelelő felkészültségű régészkutatóját be kell majd vonnia munkájába.”⁴⁰

A dokumentumokban többször, nagy hangsúllyal szerepelt az elméleti régészeti kutatások szorgalmazása. Tudvalévő, hogy a hazai régészet elsősorban az ásatásokban, a leletek leírásában és rendszerezésében volt erős, a régészet elméleti problémáinak taglalása azonban a legtöbb szakembertől távol állt. Azt is tudnunk kell, hogy az elméleti szempontok ebben az eset-

³⁴ *Akadémiai Közlöny* 15–16, 1958. szeptember 15, 101.

³⁵ JANKOVICH 1993, 46.

³⁶ RADNÓTI 1955. A szocialista országok prominensein kívül Gordon Childe is részt vett a konferencián. Az egyik magyar előadó Patek Erzsébet volt.

³⁷ SZABÓ 1958, 14.

³⁸ Jelentés az MTA Társadalmi-Történelmi Tudományos Osztályának 1956–1957. évi munkájáról. *MTA II. Osztály Közleményei* 8 (1956–1958), 187.

³⁹ Krónika. *MTA II. Osztály Közleményei* 8 (1956–1958) 264.

⁴⁰ Osztályvezetőségi beszámoló. Az MTA Társadalmi-Történelmi Tudományok Osztályának 1958. évi munkájáról. *MTA II. Osztály Közleményei* 9 (1959) 11.

ben a történeti materializmus tantételeinek demonstrálását jelentették volna az archaeológia területén.

Az 1958 szeptemberében létrejött Régészeti Kutató Csoport életének első két évében a kutatási témák kijelölése és a kutató csoport személyi állományának kialakítása, működési feltételeinek megteremtése volt az elsődleges feladat. A Csoport munkatársainak egy része ekkor még mellékállásban dolgozott az új intézményben.⁴¹ Patek Erzsébet 40 évesen, komoly vezetői múlttal⁴² lett a topográfiai csoport és az adattár vezetője.

1959-ben a dunakanyari ásatások irányítása volt a felettes szervek által meghatározott legfontosabb tudományos feladat.⁴³ A két szakaszban (1958–1960, majd 1964–1967) az Intézet vezetésével végzett dunakanyari ásatások valóban a hazai régészet széles rétegeit bevonva zajlottak.

A szocialista tervgazdálkodás – értelemszerűen – a tudományra is vonatkozott. Komoly szakmai grémiumok tárgyalták, majd tudománypolitikai testületekben és politikai fórumokon történő egyeztetések után határozták meg egy-egy tudományterület fő kutatási irányait, rövid- (3 év) és középtávú (5 év), illetve távlati (10 év) tervekben. Rendszeres volt a számonkérés is, amelyről az Akadémia hivatalos orgánumban, a *II. Osztály Közleményeiben* ugyancsak beszámoltak. Így volt ez a Régészeti Intézet jogelődje esetében is.

1960-ban megkezdődött „a távlati kutatási tervben szereplő egyik fő téma, Magyarország régészeti topográfiájának elkészítésével kapcsolatos előkészítő munka”.⁴⁴ Tudomásunk szerint ebben a dokumentumban szerepelt először a máig élő elnevezése ennek a tudományos programnak.

A régészet helyzetéről írott, Gerevich László neve alatt megjelent, minden bizonnyal Castiglione László által megfogalmazott összegzés szerint: „...Miután a régészeti feltárás tématerve nem felel meg teljesen az elméleti összefoglalás szempontjainak, a Régészeti Kutató Csoport olyan anyaggyűjtést kezdett el, amely hivatva van a terv főntebb elemzett hiányait részben pótolni. Ez a távlati terv első tervpontja: a Régészeti Topográfia. A nagy és széleskörű feladat az anyaggyűjtés rendszerességét tűzte ki céljául. Ennek keretében a még mozaikszerű munkák is megtalálják a maguk helyét. Kollektív feladatra mozgósítja régész szakembereinket és intézményeinket, alapul szolgál a lokális történetírásnak, a helytörténetnek és lehetővé teszi, hogy a nagyobb összefoglalások mindenre kiterjedő teljes anyagú gyűjtésén épülhessenek fel.

A topográfia az összes lelőhelyet és leletanyagot regisztrálja, ennek alapján a további terv-ásatások a leggazdaságosabban és legpontosabban jelölhetők ki és az előzetes munkák a minimumra csökkenthetők. Bár ez a hatalmas munka ugyancsak kapacitást köt le, más oldalról ez a kapacitás felszabadul azáltal, hogy nem kell minden egyes kutatónak minden egyes lelőhely anyagát és irodalmát ismételtelen összegyűjtenie, így a kutatók által eddig elvégzett, ásatást megelőző adatgyűjtő munka komoly mértékben csökkenthető.”⁴⁵

⁴¹ TÖRÖK 2000, 3–9; TÖRÖK 2010, 12–20.

⁴² Patek Erzsébet (1918–1995) a Művelődési Minisztérium Múzeumi Főosztályának osztályvezetője, főosztályvezető-helyettese (1953–1955), a Budapesti Történeti Múzeum (BTM) főigazgató-helyettese (1955–1958). Később az MTA Régészeti Intézet Ősrégészeti Osztályának osztályvezetője tud. főmunkatársként, egyúttal az Adattár vezetője volt (1958–1983).

⁴³ Az MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztálya vezetőségének beszámolója. *MTA II. Osztály Közleményei* 10 (1960) 213.

⁴⁴ Az MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztálya vezetőségének beszámolója kibővített osztályülésen. *MTA II. Osztály Közleményei* 11 (1961) 11.

⁴⁵ GEREVICH 1961, 209.

A korabeli tudományirányítás egyik jellemzője volt, hogy kormányhatározatokban rögzítették a tudományos főfeladatokat. A régészetet is felölelő 71. számú kutatási főfeladatot az 1962-ben életre hívott Koordináló Bizottság⁴⁶ első ülésén, 1962. június 23-án tárgyalta. Az ülésről készült jegyzőkönyv tanúsága szerint a Bizottság élén Ortutay Gyula elnök és Castiglione László titkár állt, tagja volt Aradi Nóra, Gunda Béla, Gerevich László, Mócsy András és Vayer Lajos. A kiemelt főfeladatokon kívül három alfeladatot kellett minősíteniük a néprajz, régészet és művészettörténet kutatási területéről. A 71.02 számmal jelölt ajánlásban⁴⁷ a *Magyarország Régészeti Topográfiája és összefoglalása* főirány két témacsoporttal szerepel: „topográfiai kutatások”, valamint „a magyar régészeti kutatás marxista szintézise”. A Bizottság ettől eltérő, egyrészt óvatosabb, másrészt nagyobb fókuszú javaslatot tett: „A magyar régészeti topográfia előkészítése; a magyar föld régészetének összefoglalása; egyetemes régészeti kutatások.” Azaz a topográfiánál az előkészítő munka fontosságát hangsúlyozták, és a magyar föld régészetén túl egyetemes régészeti kutatásokat is végezni kívántak. Kifogásolták a főfeladat címét is.⁴⁸ A dokumentumból érezhető a korabeli tudománypolitikai gyakorlatnak az a törekvése, hogy egyszerre helyezett nagy hangsúlyt az alapkutatásokra (topográfia) és az összegzésre (régészeti szintézis), amely utóbbi egyébként soha meg nem valósult terv maradt. A dokumentumokból úgy tűnik, hogy a dunakanyari ásatások befejezése után a topográfia előkészületeire esett a fő hangsúly, mind döntéshozói, mind kutatócsoporti szinten.

1962 nyarán jelent meg Patek Erzsébetnek, a Kutató Csoport tudományos munkatársának rövid beszámolója a készülő topográfiai munkákról. Az előző évi *Congrès Préhistoriques et Protohistoriques*⁴⁹ kezdeményezésére utalva, közelebről nem részletezett nemzetközi régészeti atlasz kötetekre – elsősorban népi demokratikus lengyel és szovjet kiadványokra – hivatkozva írta, hogy hasonló munkát kíván elvégezni a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával hazai régészetünk is a Magyar Régészeti Topográfia tervezett köteteivel. Patek megfogalmazása szerint „e kutatás a magyar régészet távlati tervének egyik fő témája.”⁵⁰ E rövid összefoglalóban Patek közreadja a topográfia gyakorlati megvalósításának területeit (irodalmi és tárgyi anyaggyűjtés, írott források, nyelvészet) és elméleti kereteit (településtörténet, korszakok átfogó története, környezetrekonstrukció természettudományos módszerekkel).⁵¹ Beszámol arról, hogy „... a topográfiai kutatások az MTA Régészeti Kutató Csoportjában folynak. A Csoport magára vállalta a topográfia munkák szervezését, irányítását és részt vállalt a gyakorlati munkákból is. A Csoporton belül megalakult a topográfiai sorozat szerkesztő bizottsága, amelynek elnöke az intézet vezetője, tagjai az egyes szakmák képviselői. A szerkesztő

⁴⁶ A 71. sz. kutatási főfeladatot a Koordináló Bizottság kész vitaanyagként kapta meg a Tudományos és Felsőoktatási Tanácstól (TFT). CASTIGLIONE 1966, 87.

⁴⁷ A dokumentumban ajánlásként szerepeltek a témák. Ez az „ajánlás” a korszak erősen központosított hatalomgyakorlása szellemében ha nem is diktátumot, de komoly elvárást jelentett.

⁴⁸ Jegyzőkönyv, 1962. június 23. MTA RI Irattár, jelzet nélkül. Az iratban nem szerepel a főfeladat címe, ez Castiglione L. 1963-ban publikált jelentéséből derül ki. Eszerint „A Tudományos és Felsőoktatási Tanács javaslatára az országos távlati tudományos kutatási tervre vonatkozó kormányhatározat a 71. sz. főfeladatban „A magyar kultúra értékeinek feltárása” cím alatt jelölte ki a néprajz-, a művészettörténet és a régészettudomány legfontosabb célkitűzéseit.” CASTIGLIONE 1963, 454.

⁴⁹ A nemzetközi kongresszus 1958-ban Hamburgban és 1962-ben Rómában ülésezett. Patek Erzsébet vélhetően a hamburgi konferencián elhatározott kezdeményezésre gondolt, így érthető, ha sok kötetet még nem tudott felsorolni a tervezett sorozatból, csak az 1961-ben elindult előmunkálatokkal támaszthatta alá a topográfiai kutatás magyarországi szükségességét is.

⁵⁰ PATEK 1962, 432.

⁵¹ PATEK 1962, 432–433.

bizottság feladata a különböző intézményekben folyó topográfiai kutatások irányítása.⁵² A beérkezett anyagot a Régészeti Kutató Csoport Adattára gyűjti, rendszerezi és tárolja.”⁵³

Ebből a lendületes írásból úgy tűnik, hogy a topográfiai munkák felvállalása alapvetően intézményi kezdeményezés volt, amiben a központi direktívák mellett az ekkor 44 éves Patek Erzsébet korábban szerzett vezetői gyakorlata, munkabírása és terepi tapasztalata döntő jelentőségű volt: Patek Erzsébet fontosnak tartotta a topográfiát, s lelkesen dolgozott annak elindításán. Az Adattár szerepére utaló mondatból érthető, hogy miért került számos terepbejárásos szakdolgozat terepbejárású jegyzőkönyvének anyaga is az Intézetbe.⁵⁴ A Kutató Csoport a kezdetektől hivatalosan is támogatta kiküldetési utasítással az egyetemi hallgatók terepi munkáját, amelyről terepbejárású jegyzőkönyveket kellett készíteniük és leadniuk az Adattárba.

Castiglione László 1963-ban publikált áttekintéséből megtudjuk, hogy a régészeti topográfiát a néprajztudomány és a művészettörténet nagy, többkötetes vállalkozásaival egy sorban, a magyar humántudományok kiemelt projektjei között tartották számon. Fő célkitűzése, a magyar föld régészeti emlékeinek összegzése mellett az egyes korszakokra vonatkozó kutatások áttekintését, továbbá a kapcsolódó elméleti, módszertani és természettudományi eredmények összefoglalását is várták tőle: „a néprajzi atlással és a művészettörténeti topográfiával azonos célkitűzést szolgál a „magyar régészeti topográfia” c. témacsoport. A régészeti topográfia feladata, hogy az egész magyarországi régészeti leletanyagot, minden eddigi feltárás és megfigyelés eredményét területi és ezen belül történeti rendszerezésben rögzítse, és ezzel egyrészt az új összefoglalás, másrészt minden későbbi kutatás alapját megadja.”⁵⁵

A hivatalos előkészületek után az MTA Régészeti Kutató Csoportja 1962-ben felkérést küldött Veszprém megye múzeumi szervezetének (természetesen a megyei tanács jóváhagyásával, amint ez később Komárom vagy Somogy megye esetében is történt) a sorozat első kötetének megírására, amely a veszprémi, sümegi és tapolcai járás feldolgozását tartalmazta volna. A terület gazdag anyaga (lelőhelyek, leletek, irodalom) azonban túlnőtt a tervezett kötetben, ezért a sümegi járást egy következő kötetben adták közre. Az első kötet 60 település topográfiai feldolgozását tartalmazta és 1966 nyarán jelent meg. Bevezetőjében Sági Károly ezt írta: „A Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Kutató Csoportja már megbízásunkat megelőzően kidolgozta a topográfiai munka elméleti és gyakorlati kérdéseinek módszertanát. A kialakult elveket 1964-ben a magyar régészek plénuma előtt is megvitatta, ahol azok még néhány hasznos megjegyzéssel bővültek.”⁵⁶ Ugyanitt a tudományos célkitűzésekről ezt olvashatjuk: „... a kötetünkben feldolgozott terület természettudományos rekonstrukciója, amely a klimatológia, geológia, hidrológia, botanika, zoológia és antropológia területére is kiterjed, elengedhetetlenül szükséges az adott kor településtörténetének vizsgálatához. Ezt a rekonstrukciót a tárgyalt lelőhelyek és leletcsoportok értékelésével együtt a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti kutatócsoportjának elvi döntése szerint nagyobb egység, Veszprém megye teljes topográfiai feldolgozása után készítjük el a megfelelő szakemberek bevonásával.”⁵⁷

A topográfia módszertanában a kezdetektől szerepelt a terepbejárás, amelynek során új lelőhelyek kerülnek elő, és szerencsés esetben a segítségükkel azonosítani lehet a régieket is. Torma I. szerint a módszertani forrás az Észak-Rajna-vesztfáliai Geldern körzetének (*Kreis*

⁵² Torma I. visszaemlékezése szerint a Szerkesztő Bizottság nem teljesítette ezt a feladatot maradéktalanul.

⁵³ PATEK 1962, 433.

⁵⁴ Felsorolásukat ld. a 32. jegyzetben!

⁵⁵ CASTIGLIONE 1963, 456.

⁵⁶ MRT 1, 7.

⁵⁷ MRT 1, 9.

Geldern) „topográfiaja” volt,⁵⁸ emlékezete szerint a jelkulcsot is onnan vették át, ezt azonban nem írták le a korai kötetek bevezetőjében.

Az események kronológiáját követve, az általam megismert nyomtatott dokumentumok alapján kettős kép rajzolódik ki. A különböző jelentésekből azt látjuk, hogy egyrészt megindult a topográfiai munka, másrészt még csak formálódott mindez (a feladat meghatározása, különböző bizottságok létrehozása, céltámogatások elosztása, módszertani kérdések megvitatása stb.). Az egyik oldalon Patek Erzsébet lelkesedése állt, amellyel „felvállalta” a topográfiai,⁵⁹ a másik oldalon a Koordináló Bizottság óvatosabb, akadémikus hozzáállását érzékeljük a formálódó tudományos koncepcióról és a kapcsolódó állami elvárásokról.⁶⁰ Az is világosan látszik, hogy Banner János munkássága és a Csongrád megyei előzmények után Budapesten teljesen új állapot formálódik.

Banner János Budapestre kerülése után az általa képviselt csongrádi topográfiai vonal eltűnt a szemünk elől. Az újonnan alakult budapesti kutatóhely hozzáférhető iratanyagában nem találtam forrást arra, hogy bármilyen kapcsolat is lett volna az Kutató Csoport és Banner János között. Ismerve a kor régészeti szakirodalmát, elképzelhetetlen, hogy Patek Erzsébet ne ismerte volna Banner professzor terveit, erőfeszítéseit a Kataszteri Intézettről, és a délvidéki munkákról, mégsem tett említést sehol a Csongrád megyei előzményekről. Jankovich D. megkérdezte Patek Erzsébetet arról, hogy Banner tervei milyen szerepet játszottak a topográfia előkészítésében. 1992. január 10-i beszélgetésükkor Patek E. szerint „Banner tervei nem játszottak szerepet a topográfia terveinek kidolgozásában.”⁶¹ Patek Erzsébet vélhetőleg arra utalt ezzel, hogy nem Banner eredeti elgondolásait követték, hanem – amint ezt igyekeztem bemutatni – a nemzetközi példákat és a központi ajánlásokat vették figyelembe.

Torma István felhívta a figyelmemet arra, hogy a veszprémivel egyidőben megkezdődött – Banner Jánostól függetlenül – a Csongrád megyei topográfia előkészítése is, amelyet Párducz Mihály irányított. Ennek eredménye volt a szegedi Móra Ferenc Múzeum régészeti anyagának kartonozása, amely munkában Fettich Nándor is részt vett.⁶² Ezen kívül a dunakanyari leletmentések előkészítésekor az érintett teljes területen elvégezték a terepbejárást is.⁶³ Mindezen előzmények után mégis Veszprém megyében kezdődtek meg a Régészeti Kutató Csoport által szervezett topográfiai munkák. Vajon miért?

Egy visszaemlékezés szerint azért esett Veszprém megyére a választás, mert Sági Károly, a keszthelyi Balatoni Múzeum igazgatója és Patek Erzsébet még a Művelődési Minisztériumból jól ismerték egymást és telekszomszédok is voltak Ábrahámhegyen.⁶⁴ Más „legendák” szerint – ezt hallani gyakrabban – Patek Erzsébet ekkor írta kandidátusi értekezését (*Az urnasíros kultúra a Dunántúlon*) és a munka lelőhelyeinek térképi rögzítése miatt erőteljesen szorgalmazta a Veszprém megyei munkákat.⁶⁵ A disszertációt Patek E. 1963. január 29-én védte meg, amiről az *MTA II. Osztályának Közleményei* röviden beszámolt. Az ismertetésből

⁵⁸ *Kreis Geldern*.

⁵⁹ PATEK 1962.

⁶⁰ Jegyzőkönyv, 1962. június 23. MTA RI irattár, jelzet nélkül.

⁶¹ JANKOVICH 1993, 46. Jankovich szerint „tény, hogy amikor a Régészeti Intézet alapításának terve 1955-ben felmerült, a tervben nem szerepelt a topográfia, és Banner sem tett róla említést véleményében.” (JANKOVICH 1993, 236. jegyzet)

⁶² Torma I. kiegészítő megjegyzése. Sajnos, írásos dokumentumot nem találtam erről, azonban tény, hogy az adattárunkban több fióknyi „szegedi” karton van, a tárgyak fényképe nélkül. Az is tény, hogy hivatalosan csak 1974-ben tárgyalnak a Csongrád megyei topográfiairól.

⁶³ CASTIGLIONE 1966, 100.

⁶⁴ Torma I. kiegészítő megjegyzése.

⁶⁵ MAKKAY 2011, 30.

két dolgot érdemes idézni: „... A kiküldött bírálóbizottság megállapította, hogy a disszertáció széleskörű tárgyú irodalmi feldolgozáson és topográfiai munkálatokon alapuló kutatómunka eredménye. ... Topográfiai adatok alapján vázolja a kultúra beáramlásának főbb útvonalait és elterjedését.”⁶⁶ Tudvalevő, hogy Patek Erzsébet valóban nagy gondot fordított a lelőhelyek helyszíni azonosítására, amelyeket az Intézetben dolgozó Balás Vilmosmal igyekezett felkeresni a terepen. Disszertációjához már 1959–1960-ban elkezdte a helyszínelést, ebben az időben Torma István Tamásiban látta őt Balás Vilmos társaságában a dorombosi földvár keresése közben.⁶⁷

Úgy tűnik, hogy a topográfia kezdeteivel kapcsolatos „legendák” olykor nem mindenestől légből kapottak, hanem valós tényeken is alapulnak. A Komárom megyei topográfia esetében is egyedi döntés határozta meg a területválasztást. Torma István erről így írt:⁶⁸ „Az 1960-as évek második felében merült fel a Komárom megyei régészeti topográfia elkészítésének ötlete. Vélhetnénk, hogy a szigorú tervutasításos korszakban alapos elemzés előzte meg a döntést. Komárom megye és a topográfiai tervekben szereplő többi megye esetében ez soha nem volt így (még leginkább Pest megye jelentett kivételt!). Patek Erzsébet neszemélyi ásatásai⁶⁹ során ismerkedett meg Riegler László süttöi orvossal és családjával. Később is többször vendégeskedett náluk. Amikor egy ilyen alkalommal elmondta, hogy a topográfia irányításával foglalkozik, a régészet iránt érdeklődő és kisebb gyűjteménnyel rendelkező házigazda javasolta, hogy terjesszék ki a kutatást Komárom megyére is. Megyei KÖJÁL vezetőként kilátásba helyezte, hogy – mai kifejezéssel élve – lobbizni fog az ügy érdekében a megyei vezetésknél. Riegler László sajnos, hamarosan meghalt, de a tervezési folyamat már beindult. A téma ebben az időben bizonyos mértékig divatos volt, így a Komárom Megyei Múzeum Igazgatóság is magáévá tette az ötletet.”⁷⁰

Látjuk, hogy mennyi egyedi döntés, az emberi kapcsolatok szövevénye által meghatározott feltétel érvényesült a területek kiválasztásában. Itt említhetjük azt is, hogy a kis létszámú topográfiai csoport munkatársai nem tudták maradéktalanul teljesíteni a vállalásokat. Rendelkezésre álló kevés idejük, egyéni kutatói terveik és a hullámzó múzeumi támogatás nem segítette a munkák ütemes haladását. A személyi tényezőknél túl, amint már utaltam rá, az anyagi feltételek sem voltak tervezhetően adottak a nagyléptékű munkákhoz.

1966-ban Castiglione László a Kutató Csoport 1958–1965 között végzett tevékenységéről komoly beszámolót állított össze.⁷¹ Ebből az áttekintésből megismerhetők a kutatóhely kezdeti nehézségei (a megfelelő épület hiánya egészen 1964-ig, a személyi állomány kialakítása, a kis kutatói létszám⁷²), és az intézetté alakítás előírt kötelezettségének előkészületei. Megállapítása szerint „a Kutató Csoport legnagyobb szabású és országos témája a Magyar Régészeti Topográfia ....”⁷³ Ez a munka megelőzte a Régészeti Kézikönyv további köteteinek előkészítését, amelyet a következő ötéves tervidőszakra prognosztizált a jelentés. A beszámoló

⁶⁶ Krónika. MTA II. Osztály Közleményei 14 (1964–1965) 150.

⁶⁷ Torma I. kiegészítése

⁶⁸ TORMA [2010] 2012, 10. Torma I. kiegészítő megjegyzése szerint mindezt Patek E. mesélte neki.

⁶⁹ Patek E. 1958–1959. évi ásatása Neszmély-Felsőszigeten (koravaskori halmok), *Zehn Jahre* 121.

⁷⁰ A megyéből Esztergom és a dorogi járás területének feldolgozása készült el (MRT 5), a tatai járás torzó maradt.

⁷¹ CASTIGLIONE 1966. (A topográfiára vonatkozó részt egy, Patek Erzsébettől kapott beszámoló felhasználásával írta.)

⁷² A Kutató Csoport személyi állománya a dunakanyari munkálatok alkalmazottaival együtt 60 fő, ebből a segédmunkatársakon kívül mindössze 9 kutató volt (közülük kettő a tudományok doktora, öt pedig kandidátus). CASTIGLIONE 1966, 88.

⁷³ CASTIGLIONE 1966, 88–89.

lóban Castiglione két területet emelt ki: „a régészeti topográfia és archívum állandó, valamint a dunakanyari leletmentés időszaki feladatainak megoldása szükségessé tette külön topográfiai és külön dunakanyari részlegek felállítását.” Ekkor alakult meg a természettudományi és műszaki részleg is, amely a terepmunkákat segítette.⁷⁴ A dokumentumban a topográfia legfőbb célját így határozta meg Castiglione L.: „A Magyar Régészeti Topográfia célja a teljes magyarországi leletanyagnak a lelőhely alapján történő rendszerezése. Irányítjuk és szervezzük a leletanyagra és annak értékelésére vonatkozó adatok gyűjtését, rendszerezését és közzétételét...” Castiglione részletesen leírta a topográfiához kidolgozott módszertan három területét: a tárgyi és irodalmi anyaggyűjtést és a terepbejárást.⁷⁵ Mindezeket a munkákat – a lelőhelyek összegyűjtését, térképi rögzítését, a leletanyag rendbetételét – azért tartotta fontosnak Castiglione, hogy ezek ismeretében lehessen kiválasztani a tervásatások helyszíneit.⁷⁶ A munka komoly előkészítést és tudományos igényét bizonyítja az a tény, hogy „a topográfia terepbejárásai alkalmával megállapított lelőhelyek rögzítéséhez kidolgoztuk a legalkalmasabb helymeghatározási eljárásokat és jelkulcsrendszert. Felmértük Veszprém megye három járásának (keszthelyi, tapolcai, veszprémi) földvárait és egyéb régészeti objektumait.”⁷⁷

1967-ben a Csoport intézeti rangot kapott, létrejött a Régészeti Intézet. A Régészeti Kutató Csoportot az egyes kutató intézmények átszervezéséről szóló 4/1967. MTA elnöki utasítás – a Földrajztudományi és Afro-Ázsiai Kutató Csoporttal egyidejűleg – egy mondatban nyilvánította intézetté:

„1. A Magyar Tudományos Akadémia Elnökségének 25/1966. sz. határozata és a Tudományos és Felső- oktatási Tanács egyetértése alapján 1967. január 1-i hatállyal a Régészeti Kutató Csoportot – Régészeti Intézetté... kell átszervezni.”⁷⁸

Ekkorra a topográfia kezdeti lendülete és a Patek Erzsébet által szorgalmazott nagy tervek már érezhetően megtörni látszanak. A központi adatgyűjtést 1967-ben leállították. Az egyes területek előmunkálatai sok időt vettek igénybe, az anyagi lehetőségek és a létszám egyre csökkentek, a tervezett kötetek nem készültek egyenletes tempóban. A Magyar Régészeti Topográfia tervtanulmányának téziseiben, amelyben 4 év munkáit tervezték meg, szerepelt Budapest topográfiájának 1–2. kötete, Békés megye 1–2. kötete, Komárom megye 2. kötete, Fejér megye 1. kötete, Vas megye 1. kötete és Pest megye 1. kötete is. Ebben a dokumentumban Patek Erzsébet így summázza a helyzetet: „A megyék múzeumpolitikájának jelenlegi tendenciája alapján nem tekinthetünk túlzott bizakodással a jövő elé.”⁷⁹

A személyi és anyagi feltételek megváltozásához a centralizáló szemlélet átalakulása is hozzájárult. Az 1968. január elsején bevezetett ún. új gazdasági mechanizmussal Kádár János Magyarországa a központi tervutasítások jelentős mértékű lebontásával a piacnak akart teret engedni. A piac esetünkben a közösségi munkát előtérbe helyező topográfiával szemben az egyéni szakmai törekvésekkel rokonszenvezett, amelyek a topográfia ellen hatottak.

⁷⁴ CASTIGLIONE 1966, 88–89.

⁷⁵ CASTIGLIONE 1966, 90–91.

⁷⁶ CASTIGLIONE 1966, 91.

⁷⁷ CASTIGLIONE 1966, 102; Castiglione László (1927–1984) a kezdetektől az intézet munkatársa. Klasszika archaeológiával foglalkozó nagytudású régész, művészettörténész. Láta a topográfia szükségességét és tudományos hasznát a további kutatások számára, ezt fogalmazza meg a beszámolóban is. Castiglione az MTA II. Osztályának főelőadója (1953–1954), régészeti és művészettörténeti referense (1960–1963) volt, majd a Régészeti Kutató Csoport tudományos munkatársa (1958–1960, 1963–1964), főmunkatársa és igazgatóhelyettese (1964–1980), tudományos tanácsadója (1980–1984) volt, széles műveltsége, mentalitása révén ideális tudománypolitikusa a korszaknak.

⁷⁸ *Akadémiai Közlöny* 4 (1967. március 16.) 24.

⁷⁹ MTA RI Irattár Torma I. levelei között (1971, szám nélküli dokumentum).

Mégis – különböző okokból – időről-időre újabb területeken terveztek és/vagy indítottak el topográfiai munkákat.

A Régészeti Intézet munkatársai több területen, egymással párhuzamosan kezdték el e nagy vállalkozás előkészítését és előmunkálatait az érintett múzeumok bevonásával és szerződések megkötésével.⁸⁰ Veszprém és Komárom megye mellett 1968-ban Békés megyében is megkezdődnek a terepmunkák. 1974 januárjában Csongrád megye topográfiájáról tárgyalnak, amelyet hét kötetre terveztek.⁸¹ 1972–1975 közötti közléptávú tervjavaslatban a már érintett megyéken kívül szerepel Hajdú-Bihar megye is, ahol a munkákat 1972-ben kezdték el.⁸² Ugyanebben az évben az Intézet igazgatója levélben kereste meg Somogy megye tanácselnökét, hogy ott is elkezdődhessenek a munkák.⁸³

Ez a kiteljesedni látszó vállalkozás szükségessé tette a kötetek egységes rendszerben történő számozását, olyan körülmények között, amikor az egyidejűleg több lelőhelyen is folyó kutatások eredményeként az MRT sorozatban váltakozva jelentek meg a különböző megyék egyes járásainak régészeti lelőhelyeit bemutató kötetek. Ez tette szükségessé a kötetszámozás módosítását. A címben szereplő római szám a megye sorszámát, az arab szám a megyén belüli kötetszámot jelenti, míg a borítón szereplő arab szám az egymás után megjelenő kötetek folyamatosan növekvő sorszáma.⁸⁴ Ezt az új számozási szisztémát Gerevich László igazgató 1973-ban rendelte el,⁸⁵ a megjelent kötetekben sajnos nem tették közzé, ezért az alábbiakban teljes egészében bemutatom (1. táblázat).

A kutatások helyzetét az Akadémia folyamatosan figyelemmel kísérte. 1970-ben – az MSzMP KB 1969-es tudománypolitikai irányelvei szellemében – az MTA-t átszervezték. Létre jött a Központi Hivatal, azon belül tudományági főosztályok alakultak, s azok vették át a tudományos osztályoktól az intézetek felügyeletét. A Régészeti Intézet esetében a Társadalomtudományi Főosztály látta el ezt a feladatot. A Főosztály 1973. július 26-án kérte „a topográfiát lassító műszaki-technikai feltételek elemző felülvizsgálását és a helyzet kedvező irányú megváltoztatása érdekében terv kidolgozását.”⁸⁶ Erre reagálva készült Castiglione László javaslata, amelyben azért is sürgetőnek tartja a munkákat, mert „a földmunkák és mezőgazdasági fejlesztések miatt megszűnik a régészeti lelőhelyek felszíni felismerésének

⁸⁰ Az 1968. dec. 31-én állományban lévő tudományos munkatársak: Gerevich László (1911–1997) igazgató, Castiglione László (1927–1984) igazgatóhelyettes, Bakay Kornél (1940–), Barkóczi László (1919–2017), Bognár-Kutzián Ida (1918–2001), Duma György (1912–2001), Erdélyi István (1931–), Gabler Dénes (1939–), Holl Imre (1924–2016), Kalicz Nándor (1928–2017), Kiszely István (1932–2012), Patek Erzsébet (1918–1995), Párducz Mihály (1908–1974), Salamon Ágnes (1923–1986), Szimonova Eugenia (1934–), Torma István (1940–), Török László (1941–), független kutatóként Fettich Nándor (1900–1971), Lengyel Imre (1934–1992), Nagy László és Papp László. Forrás: *Zehn Jahre* 11.

⁸¹ Feljegyzés 1974. jan. 18. MTA RI Irattár Torma I. levelei között, szám nélküli dokumentum.

⁸² MTA RI Irattár Torma I. levelei között (1971, szám nélküli dokumentum).

⁸³ Gerevich László levele Böhm József megyei tanácselnöknek (1972) MTA RI Irattár Torma I. levelei között, szám nélküli dokumentum.

⁸⁴ MRT 6, 7. * alatti lábjegyzet, Torma István bevezetőjében.

⁸⁵ „A Magyarország Régészeti Topográfiája c. sorozat kötetszámozási rendszere. A sorozat egységes számozási rendszerének alapjául az 1962-es Helységnévtár szerint (és azóta változatlanul érvényes) megyei beosztás szolgál. Római számmal jelöljük Budapestet(I) és abcé- sorrendben a megyéket (II–XX). A fővároson, illetve a megyéken belül a kötetek (beleértve a pót- és az összesítő köteteket is) az elkészülés sorrendjét követő sorszámot kapnak. Ez a szám törtvonallal csatlakozik a megye számához (pl. a Békés megyei első kötet jelölése: IV/1. kötet. Ebbe a számozási rendszerbe kell beilleszteni a már megjelent Veszprém megyei 4 kötetet is. Gerevich László főszerkesztő”. MTA RI Irattár, Torma I. levelei között, szám nélküli dokumentum.

⁸⁶ Patek Erzsébet tervezetéből (1973. október 8.) tudható.

1. táblázat. Az MRT sorozat köteteinek számozása.
Table 1. Numbering of the MRT volumes.

Megye	Megjelent, ill. előkészület (írás) alatt álló kötetek		Megjelent kötetek 2017. évi állapot
1973. évi tervezet			
I.	Budapest		
II.	Baranya megye és Pécs		
III.	Bács-Kiskun megye		
IV.	Békés megye	IV/1. Szeghalmi járás (előkészületben)	MRT 6 (A szeghalmi járás, IV/1.) MRT 8 (A szarvasi járás, IV/2) MRT 10 (Békés és Békéscsaba környéke, IV/3)
V.	Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Miskolc		
VI.	Csongrád megye és Szeged		
VII.	Fejér megye		
VIII.	Győr-Sopron megye		
IX.	Hajdú-Bihar megye és Debrecen		
X.	Heves megye		
XI.	Komárom megye	XI/1. A dorogi járás és Esztergom (előkészületben)	MRT 5
XII.	Nógrád megye		
XIII.	Pest megye		MRT 7 (A budai és szentendrei járás, XIII/1) MRT 9 (A szobi és váci járás, XIII/2) MRT 11 (Az aszódi és gödöllői járás, XIII/3)
XIV.	Somogy megye		
XV.	Szabolcs-Szatmár megye		
XVI.	Szolnok megye		
XVII.	Tolna megye		
XVIII.	Vas megye		
XIX.	Veszprém megye	XIX/1. A keszthelyi és tapolcai járás XIX/2. A veszprémi járás XIX/3. A devecseri és sümegi járás XIX/4. A pápai és zirci járás	MRT 1 MRT 2 MRT 3 MRT 4
XX.	Zala megye		

lehetősége”.⁸⁷ Patek Erzsébet részletesebb ütemtervet készített 1980-ig terjedően a topográfiai munkák kedvező irányú megváltoztatására, helyzetfelméréssel, az anyagi és személyi problémák bemutatásával.⁸⁸ Mindezek ellenére az új akadémiai szervezeti egységnek sem volt elég ereje ahhoz, hogy a topográfiai munkálatokat gyökeresen új, kedvezőbb feltételek közé helyezze.

⁸⁷ 1973. augusztus 13. Javaslat a Magyarország Régészeti Topográfiája vállalkozás szélesebb bázisra helyezéséről. MTA RI Irattár Torma I. levelei között, szám nélküli dokumentum.

⁸⁸ Patek Erzsébet által jegyzett ütemterv a helyzetfelméréssel, anyagi és személyi problémák érintésével (1973. október 8). MTA RI Irattár Torma I. levelei között, szám nélküli dokumentum.

1974-ben újabb dokumentum született a helyzet ismételt áttekintése, és ennek alapján a munkálatok meggyorsítása érdekében. Castiglione László a tervezés szempontjából két csoportra osztotta az ország területét: Az 1. csoportba azokat a megyéket sorolja, ahol már megkezdődött a munka és bizonyos eredmények is felmutathatók (Békés m. 1. kötet, Pest m., Csongrád m., Somogy m., Budapest). A 2. csoportba azok a megyék tartoznak, ahol több-kevesebb előmunkálat már volt (Baranya kérdőjellel, Fejér, Komárom, Szolnok kérdőjellel, Tolna, Vas és Zala m.). További hét megyében (Bács-Kiskun, Borsod-Abaúj-Zemplén, Győr-Sopron, Hajdú-Bihar, Heves, Nógrád, Szabolcs-Szatmár) „teljes egészében hiányoznak a topográfia belátható időn belüli megkezdéséhez a feltételek.”⁸⁹

1976-tól újraindult a közel tíz évig szüneteltetett központi adatgyűjtés. Megkezdődött az érintett múzeumi anyagok szisztematikus fotózása is.⁹⁰ Végzett régészek és egyetemi hallgatók cédulázták a szakirodalmat, adattári dolgozók és nyugdíjas bedolgozók gépelték a tárgykartonokat, ragasztották a fotókat a topográfiai munkák által érintett megyék múzeumi gyűjteményeiből.⁹¹ A megyékkel kötött kétoldalú szerződések értelmében mind az irodalmi kartonok, mind a fényképek vagy fotónegatívok egy-egy példányát is megkapták a múzeumok. Ez a munka már Torma István vezetésével folyt, aki a terepi munkák, az egyes kötetetek szerkesztése mellett a központi adatgyűjtést is irányította, s időszakonként az Adattár vezetését is ellátta. A topográfia időszakos fejlesztésébe személyi gyarapodás is beletartozott, ekkor került az Intézet állományába Siklósi Gyula és e sorok írója is, utóbbi a központi adatgyűjtés koordinálását és adminisztratív irányítását végezte 1994-ig Torma István mellett.

A korábban már említett, topográfiát tervező megyék mellett Tolna és Zala megye is bekapcsolódott a munkába. Sajnos, ez a fellendülő időszak sem hozott áttörést a topográfia gyorsításában. Torma I. az 1986–1990-es topográfiai OTKA-pályázat zárójelentésében rögzítette a munkában lévő, még meg nem jelent területek legfőbb adatait és a munkálatok készültségi fokát (2. táblázat).⁹²

2. táblázat. A munkában lévő, de meg nem jelent kötetek 1991-ben.

Table 2. Unpublished volumes (works in progress) in 1991.

Megye	Érintett terület	Készültségi fok
Fejér megye 1. kötet	Székesfehérvár és környéke	1984-ben kezdődött, 528,7 km ² , 256 lh., 90%-os készültség
Fejér megye 2. kötet	A bicskei járás	1989-től tervezték a kezdést, de erre nem került sor az 1. kötet munkái miatt
Pest megye 4. kötet	A nagykátai járás	864,4 km ² , 1081 lh., 53% készültség
Szolnok megye 1. kötet	A kunszentmártoni járás	564,1 km ² , 752 lh.
Tolna megye 1. kötet	A szekszárdi járás	1986-ban kezdték, 915,2 km ² , 86 lh. eddig
Zala megye 1. kötet	Nagykanizsa és környéke	terepbejárás befejezve, 897,1 km ² , 587 lh.
Zala megye 2. kötet	Zalaegerszeg környéke	1989-ben kezdődött a munka, 863,6 km ² , 96 lh. 10–20% készültség

⁸⁹ MTA RI Irattár, szám nélküli dokumentum.

⁹⁰ E munka szervezésében, koordinálásában már magam is részt vettem 1976. október 1-től kezdődő intézeti alkalmazásom keretében.

⁹¹ Lásd Kvassay Judit tanulmányát a jelen kötetben.

⁹² Torma István, OTKA zárójelentése 1991. február 18. MTA RI Irattár, szám nélküli dokumentum.

A rendszerváltás utáni nagyberuházások jelentősen lekötötték a megyei régészek energiáit. 1998-ban jelent meg a sorozat 10. kötete. Torma István 2003-ban ment nyugdíjba, 2012-ben látott napvilágot a sorozat újabb, ez idáig legutolsó darabja.

ÖSSZEGZÉS

Célom az volt, hogy a topográfia története vázlatos bemutatásán belül az előzményeket kiemeljem és a szakmai közgondolkodás tévedéseit korrigáljam. Ez a jelentős vállalkozás egyértelműen az Akadémia Régészeti Intézetéhez kötődött; ennek jegyében a korai időszak tudománytörténeti dokumentumainak áttekintését tartottam elsődleges célomnak, az intézeti topográfiai munkák bizonyos sarokpontjainak kiemelésével. Nem hagyományos kutatástörténetet akartam adni, hanem a kevésbé ismert, vagy éppen ezidáig ismeretlen forrásokat igyekeztem feldolgozni. A 19. századi kezdetektől a 11. kötet megjelenéséig tallóztam közöttük.

Végezetül még egy fontos témára utalok. Az első kötet bevezetőjéből egyértelműen kiderül, hogy a topográfiai munkáknak egységes koncepciója volt, amelyet a szakma széles körben megvitatott. Ezt nemcsak Sági Károly utalásából tudjuk, hanem a megjelent kötetek bevezetőjéből is nyomon követhetjük. A szerkesztők minden egyes kötet bevezetőjében egységes szerkezetben ismertették a kutatott terület adatait, a területre jellemző sajátosságokat, az adatgyűjtés forrásait, a terepmunkában résztvevőket, a területen dolgozó magángyűjtőket stb. Leírták az első kötetben rögzített munkafolyamatoktól történő eltéréseket (bővülés, új korszakok, új jelenségek, új módszerek), vagy a kötetből kimaradt területeket.⁹³ Egyre nagyobb hangsúlyt kapott a koronkénti településtörténeti összesség, amely a 8. kötettől a korábbiaknál jóval részletesebb történeti képet fest a feldolgozott régiókról. A megjelent kötetek megírásával párhuzamosan már a kiegészítő köteteket is tervezték, hiszen a papíralapú közlések hamar elveszítették aktualitásukat. A pótköteteknek is megvolt a koncepciója.⁹⁴ Két ilyen készült el: a sokszor említett Veszprém megyei, amelyik az első és harmadik kötet területének a kiegészítője,⁹⁵ továbbá a negyedik kötet, a pápai járás újabb lelőhelyeinek⁹⁶ feldolgozása.

Feltétlenül érzékeltetni akartam, hogy az MRT vállalkozása mélyen hatott a magyarországi régészet egészére, számos részprojekt nőtt ki belőle, sőt hatással volt a szomszédos országok régészetére, például a szlovák kutatásra is, ahol a magyar mintát követve jelent meg két topográfiai kötet.⁹⁷

Tanulmányomat az egyes kötetek létrejöttének legfontosabb adataival és bibliográfiai leírásával zárom (3. táblázat).

⁹³ „Pest megye régészeti topográfiáját öt kötetben tervezzük közreadni. Az első kötet a budai és szentendrei járás. (A szentendrei járáshoz tartozó Visegrád régészeti emlékeit külön kötetben szándékozzuk feldolgozni.)” MRT 7, 7. Torma István bevezetőjében.

⁹⁴ ILON 1995, 63.

⁹⁵ MRT kiegészítő kötet 1973.

⁹⁶ ILON 1995.

⁹⁷ *Arheologická topografia*, 1–2.

3. táblázat. Az MRT kötetek legfontosabb adatai.
Table 3. The most important data of the published MRT volumes.

Kötet	A munkák kezdete	A kézirat lezárása	Megjelenés	Szerzők	Lektorok	Szerkesztő	Sorozat-szerkesztő	Főszerkesztő	Megye	Járás
1.	1962	1965	1966	Bakay Kornél, Kalicz Nándor, Sági Károly	Bóna István, Györfly György, Holl Imre, Patek Erzsébet, Soproni Sándor	Sági Károly	nincs	Gerevich László	Veszprém	keszthelyi és tapolcai
2.	1962–1963	1967	1969	Éri István, Kelemen Márta, Németh Péter, Torma István	Bóna István, Györfly György, Korok József, Patek Erzsébet, B. Thomas Edit	Éri István	nincs	Gerevich László	Veszprém	veszprémi
3.	1962	1968	1970	Bakay Kornél, Kalicz Nándor, Sági Károly	a kötetben nem szerepel, véltetőleg azonos az előző kötetével	Bakay Kornél	Patek Erzsébet	Gerevich László	Veszprém	devecseri és stúmegi
4.	1962	1970	1972	Dax Margit, Éri István, Mithay Sándor, Palágyi Szilvia, Torma István	köszönetet mondanak a lektoroknak, de nevük nem szerepel a kötetben	Torma István	Patek Erzsébet	Gerevich László	Veszprém	pápai és zirci
5.	1964–1966, 1968–1971	1973	1979	Horváth István, H. Kelemen Márta, Torma István	Bóna István, Györfly György, Patek Erzsébet, Soproni Sándor	Torma István	Patek Erzsébet	Gerevich László	Komárom	Esztergom és a dorogi
6.	1968	1975	1982	Ecsedy István, Kovács László, Maráz Borbála, Torma István	Bóna István, Györfly György, Kalicz Nándor, Patek Erzsébet	Bakay Kornél, Torma István közreműködésével	Patek Erzsébet	Gerevich László	Békés	szeghalmi
7.	1970	1981	1986	Dinyés István, Kóvári Klára, Lovag Zsuzsa, Tettamanti Sarolta, Topál Judit, Torma István	köszönetet mondanak a lektoroknak, de nevük nem szerepel a kötetben	Torma István	Patek Erzsébet	Gerevich László	Pest	budai és szentendrei
8.	1974	1984	1989	Jankovich Dénes, Makkay János, Szóke Béla Miklós	Ecsedy István, Kemenczei Tibor, Maráz Borbála, Bóna István, Dénes István, Parádi Nándor	Makkay János	Patek Erzsébet	Gerevich László	Békés	szarvasi
9.	1973	1992	1993	Dinyés István, Kóvári Klára, Kvassay Judit, Miklós Zsuzsa, Tettamanti Sarolta, Torma István	Bóna István, Kubinyi András	Torma István	nincs	Gerevich László	Pest	szobi és váci
10.	1968, 1972–1975, 1982	1995	1998	Jankovich B. Dénes, Medgyesi Pál, Nikolin Edit, Szatmári Imre, Torma István	Bóna István, Kovalovszky Júlia, Raczky Pál	Jankovich B. Dénes	Torma István	Gerevich László	Békés	Békés és Békéscsaba környeke
11.	1970, 1980, 1990-es évek, 2007	2010	2012	Dinyés István, Kóvári Klára, Kvassay Judit, Miklós Zsuzsa, Tettamanti Sarolta, Torma István	Jankovich-Bésán Dénes	Torma István	nincs	nincs	Pest	aszódi és gödöllői

IRODALOM

- Archeologická topografia 1* *Archeologická topografia 1: Bratislava*. Ed.: Chropovský, Bohuslav. Bratislava 1991.
- Archeologická topografia 2* *Archeologická topografia 2: Kosice*. Eds.: Lamiová-Schmiedlová, Mária – Miroššayová, Elena. Košice 1991.
- BANNER 1932 BANNER János: A Magyar Régészeti Kataszteri Intézet szervezéséről. *Dolgozatok* 8 (1932) 266–270.
- BANNER 1942 BANNER János: Régészeti feladatok a Délvidéken. *Délvidéki Szemle* 1 (1942) 45–51.
- BANNER 1943 BANNER János: A Horthy Miklós-Tudományegyetem Alföldi Régészeti kataszteri Intézet. *Dolgozatok* 19 (1943) 214–217.
- BONDÁR 2010 [2012] BONDÁR Mária: Esztergom és tágabb környezete a késő rézkorban. In: *Laudator temporis acti. Tanulmányok Horváth István 70 éves születésnapjára*. Szerk.: Tari Edit. Esztergom–Budapest 2010 [2012]. 41–58.
- BONDÁR 2011 BONDÁR Mária: Torma István, a topográfus. In: „Fél évszázad terepen.” *Tanulmánykötet Torma István tiszteletére 70. születésnapja alkalmából*. Szerk.: Kővári Klára – Miklós Zsuzsa. Budapest 2011. 17–19.
- BUDAY 1927 BUDAY Árpád: Régészeti kutatásaink megszervezése. *Dolgozatok* 3 (1927) 209–219.
- CASTIGLIONE 1963 CASTIGLIONE László: A koordináló munka tapasztalatai a néprajz-, művészettörténet- és régészettudomány területén. *Magyar Tudomány* 70 (1963) 454–457.
- CASTIGLIONE 1966 CASTIGLIONE László: A Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Kutató Csoportjának munkájáról (1958–1965). *MTA II. Osztály Közleményei* 15 (1966) 87–109.
- GEREVICH 1961 GEREVICH László: A régészettudomány helyzetéről. *MTA II. Osztály Közleményei* 11 (1961) 207–211.
- HILLEBRAND 1927 HILLEBRAND Jenő: Legfontosabb teendőink a hazai ősrégészet terén. *Archaeologiai Értesítő* 41 (1927) 183–185.
- ILON 1995 ILON Gábor: A Magyarország régészeti topográfiája 4. kötetének (hajdani pápai járás) kiegészítése 1970–1994. *Acta Musei Papensis – A pápai Múzeum Értesítője* 5 (1995) 63–137.
- JANKOVICH 1993 JANKOVICH B. Dénes: *A felszíni leletgyűjtés módszerei és szerepe a régészeti kutatásban*. Budapest 1993.
- JANKOVICH 2010 JANKOVICH B. Dénes: A régészeti topográfia helyzete. In: *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon*. Szerk.: Benkő Elek – Kovács Gyöngyi. Budapest 2010. 885–894.
- Kreis Geldern* *Kreis Geldern. Archäologische Funde und Denkmäler des Rheinlandes*, Band 1. Mit Beiträgen von Heinz Cüppers und Arthur Zobel. Köln–Graz 1960.
- MAKKAY 1989 MAKKAY János: Néhány – talán fontos – apróság Banner Jánosról. In: *Banner János emlékezete születésének centenáriumán*. Szerk.: Szabó Ferenc. Békéscsaba–Szeged 1989. 42–54.

- MAKKAY 2011 MAKKAY János: Hetven évből ötven terepbejáráson. In: „Fél évszázad terepen.” *Tanulmánykötet Torma István tiszteletére 70. születésnapja alkalmából*. Szerk.: Kővári Klára – Miklós Zsuzsa. Budapest 2011. 21–33.
- MÁRTON 1930 MÁRTON Lajos: Ősrégészeti kutatásunk feladata. *Magyar Szemle* 8 (1930) 227–234.
- MIKLÓS 2010 MIKLÓS, Zsuzsa: The Archaeological Topography of Hungary. In: *Fifty years of the Archaeological Institute of the Hungarian Academy of Sciences*. Ed.: Darázs, Beatrix. Budapest 2010. 136–138.
- MRT kiegészítő kötet 1973 HORVÁTH László – MÜLLER Róbert: Kiegészítő kötet a Magyarország Régészeti Topográfiája 1. és 3. kötetéhez [1973?]. Cím és évszám nélküli kézirat a KBM Adattárában, másolata: MTA RI Adattár K-962/2013.
- Névpont.hu Kozák Péter szerkesztette on-line adatbázis <http://www.nevpont.hu> (Elérve: 2017. május 9.)
- PATEK 1962 PATEK Erzsébet: A készülő Magyar Régészeti Topográfia. *Magyar Tudomány* 69 (1962) 432–433.
- RADNÓTI 1955 RADNÓTI Aladár: A Magyar Tudományos Akadémia régészeti konferenciája Budapesten. *MTA II. Osztály Közleményei* 7 (1955) 331–354.
- RÓMER 1878 RÓMER, Flóris: *Résultats généraux du mouvement archéologique en Hongrie avant la VIIIe session du congrès international d’anthropologie et archéologie préhistorique à Budapest*. Budapest 1878.
- SZABÓ 1958 SZABÓ Imre: Jelentés a Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Tudományok osztályának 1955/56. évi munkájáról. *MTA II. Osztály Közleményei* 8 (1956–1958) 1–19.
- TORMA 2010 [2012] TORMA István: Adalékok egy barátság 50 évéhez (és a régészeti topográfia apokrif történetéhez). In: *Laudator temporis acti. Tanulmányok Horváth István 70 éves születésnapjára*. Esztergom–Budapest 2010 [2012]. 7–21.
- TÖRÖK 2000 TÖRÖK László: *Régészeti Intézet*. Budapest 2000.
- TÖRÖK 2010 TÖRÖK, László: The Archaeological Institute of the Hungarian Academy of Sciences: the first fifty years, 1958–2008. In: *Fifty years of the Archaeological Institute of the Hungarian Academy of Sciences*. Ed.: Darázs, Beatrix. Budapest 2010. 9–76.
- Zehn Jahre Zehn Jahre Archäologische Forschung (1958–1968). *Mitteilungen des Archäologischen Institutes der Ungarischen Akademie der Wissenschaften* 1 (1970).

THE DAWN OF TOPOGRAPHIC STUDIES IN HUNGARY TOPOGRAPHY IN THE ARCHAEOLOGICAL INSTITUTE

Mária Bondár

The Archaeological Topography of Hungary (MRT), a national research project that is bound by many strands to the Archaeological Institute, looks back on over fifty years of topographic fieldwork in Hungary. The volumes published in the series are widely read and often quoted, and its frequently cited initial goals have lost none of their relevance.

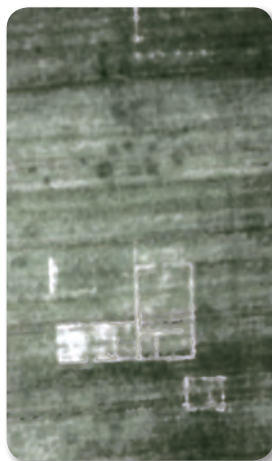
Many studies written from various perspectives have appeared on archaeological topography and on the associated aspects of the Institute's activities. At the same, virtually nothing has been published about the beginning of topographic studies in Hungary aside from a few brief remarks on its all but forgotten past.

The goal of this study is to offer a brief overview of the history of archaeological topography in Hungary, to highlight some major milestones and to dispel a few misunderstandings in current scholarship. The MRT project was indisputably the brainchild of the Institute, and thus my focus is on the documents and records of the early period of this significant undertaking, as well as on highlighting the most significant turning points in the project. Instead of a traditional overview of the history of this particular research, I have selected some relevant sources from among the less known and previously unknown documents of the period between Flóris Rómer's vision of a "tablecloth of ancient relics" in the 19th century and the publication of Volume 11 of the MRT project. My intention was to demonstrate the profound impact of the MRT project on archaeological scholarship in Hungary and how it inspired other similar undertakings not only in Hungary, but also in neighbouring countries such as Slovakia, where the two topographic volumes published to date were clearly modelled on the Hungarian series. The MRT project had a clear conceptual framework from the start that was continuously expanded. I have also covered the rationale behind the choice of regions to be surveyed and the numbering of the MRT volumes. Included in the study is a table offering an overview of the most important data of the MRT volumes.

MAGYARORSZÁG RÉGÉSZETI TOPOGRÁFIÁJA

MÚLT, JELEN, JÖVŐ

ARCHAEOLOGICAL TOPOGRAPHY OF HUNGARY –
PAST, PRESENT AND FUTURE

Magyarország egyik legjelentősebb régészeti vállalkozása, az MTA Régészeti Intézete által több mint fél évszázaddal ezelőtt útjára indított *Magyarország Régészeti Topográfiaja* (MRT) című sorozat az ország egész területére kiterjedő adatgyűjtéssel a felszíni terepmunkával felderíthető lelőhelyek teljességre törekvő összegyűjtését és kiadását tűzte ki célul. Ma ez a munka 11 megjelent kötetnél és az ország teljes területe 12%-ának átvizsgálásánál tart, ami – bár komoly teljesítményt jelent – a program végét a beláthatatlan jövőben jelöli ki. A bizonytalanságot növelték a hagyományos módon készülő, egyre ritkábban megjelenő kötetek, melyek az MRT-hez kapcsolódó kutatások fokozatos leállítását vetítették előre.

Az MRT folytathatóságáról és digitális korszerűsítéséről – az első kötet megjelenésének 50 éves évfordulójához igazítva – 2015-ben nagyszabású konferencián tanácskoztak régészek, örökségvédelmi szakemberek, geofizikusok, geológusok, térinformatikusok és számos más szakma képviselői. Jelen kötetünk az akkor elhangzott, majd kiegészített, módszertanilag is újat hozó tanulmányokat teszi közzé. Ezek közös tanulsága, hogy a továbblépés jelentős intézményi, intézményközi összefogást és komoly szakmai tervezést igényel a régészeti kutatás akadémiai, egyetemi és közgyűjteményi területei között, bevonva az államigazgatás és az örökségvédelem szakembereit is. A szemléletében és módszereiben is megújuló sorozat reményeink szerint nemcsak a hazánk múltjáról szerzett tudományos ismereteket gyarapítja majd, hanem a nagyberuházások jobb tervezését és a várható régészeti emlékek hatékonyabb megmentését is segíteni fogja.

